

LIETUVIŲ IR VILNIAUS KRAŠTO LENKŲ LAIDOTUVIŲ GIESMĖS: REPERTUARO BENDRIEJI BRUOŽAI IR RAIDOS TENDENCIJOS

Aušra Žičkienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius
ORCID: 0000-0002-4940-7835

Kristina Syrnicka

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas–Vilnius
ORCID: 0000-0001-8328-6523

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.8>

ANOTACIJA: Straipsnyje aptariami pagrindiniai Lietuvoje funkcionuojančio laidotuvių giesmių repertuaro lietuvių ir lenkų kalbomis bruožai, raidos tendencijas, o taip pat mėginama užčiuopti galimas abipusės sąveikos ir įtakų priežastis. Derinant literatūrologinę ir etnologinę prieigas, analizuojami ir interpretuojami lauko tyrimų duomenys, istoriniai šaltiniai, spausdinti ir rankraštiniai giesmynai, nagrinėjama susijusi mokslinė literatūra. Prieinama išvadų, kad lietuvių ir Vilniaus krašto lenkų liaudiškojo pamaldumo laidotuvių repertuaro panašumą ir bendrumus lėmė ir tebelemia panašios kultūrinės sąlygos. Senojo repertuaro pagrindą sąlygoja daugiausia iš Lenkijos pusės ateinančios tendencijos, įtakos ir tematika, o šiuolaikinio repertuaro įtakos zonos žymiai platesnės: pastebimos tiek bendros tarptautinės tendencijos, tiek ir plati abipusė įtaka.

REIŠMINIAI ŽODŽIAI: laidotuvių giesmės, liaudiškasis pamaldumas, lietuviai, lenkai, Vilniaus kraštas, giesmynas.

Įvadas

Lietuvoje ir kaimuose, ir miestuose vis dar priimta į laidotuves kviešti giedotojų grupę. Laidotuvių giedojimas – tai senas paprotys, kilęs tikriausiai XVII a. (Kolbuszewski 1986), iš Lenkijos pusės pamažu apėmęs ir dabartinės Lietuvos teritoriją, labai pamažu nusistovėjęs, įgijęs ryškių regioninių bruožų. Giesmės buvo pritaikomos iš metų ciklo repertuaro (gavėnios, Vėlinių), kuriamos naujos – kai kurios iš jų iš tiesų prigijo ir tapo įprastos. Tad laidotuvių repertuaras nuo seniausių laikų buvo gyvas, lankstus ir prisitaikantis prie besikeičiančių kultūros sąlygų, tradicijos ir inovacijos čia nuolatos derėjo tarpusavyje.

Giesmių kelias nuo jų atsiradimo iki tapimo liaudiškojo pamaldumo (tradicinių laidotuvių) apeigų dalimi nėra paprastas ir aiškus, istorija pilna neatsakytų klausimų. Šiame straipsnyje norima aptarti pagrindinius bendrus Lietuvoje funkcionuojančio laidotuvių giesmių repertuaro lietuvių ir lenkų kalbomis bruožus, raidos tendenci-

jas, o taip pat mėginti užčiuopti galimas abipusės sąveikos ir įtakų priežastis. Straipsnio autorės skirtingai mato tą patį objektą – laidotuvių giesmes. Čia į jas žvelgiama kaip į literatūrinės kilmės tekstus ir tuo pat metu kaip į muzikinius kūrinus, kurie pasklinda žmonėse ir tampa folkloro dalimi. Bendrų išvadų prieiti siekiama pasitelkiant kelis ryškiausias kūrinus, iliustruojančius autorių keliamas prielaidas. Tyrimo medžiagą sudaro Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno (LTR, taip pat garso (LTRF) ir vaizdo (LTRV)) fondų duomenys, tarp jų – ir 2011–2012 m. straipsnio autorių kartu su Irena Masoit surinkti lankant Vilniaus krašto lenkų laidotuvių giedotojų grupes, spausdintos giesmės ir populiariūs rankraštiniai giesmynai, kuriais maloniai pasidalino giesmininkai.

Istorinės „dvikalbio“ laidotuvių giesmių repertuaro formavimosi prielaidos

Lietuvių ir lenkų laidotuvių repertuaras ėmė formuotis panašiomis sąlygomis. Senieji lietuvių ir lenkų katalikiškų giesmynų ištekliai buvo labai artimi, turint galvoje, jog priklausė tam pačiam kultūros laukui. Tad ir tos pačios ar panašios „mirties“ giesmės lietuvių ir lenkų aplinkoje atsirado neatsitiktinai. Vis dėlto nėra aišku, kada ir kaip susiformavo liaudiškojo pamaldumo laidotuvių struktūra ir turinys. Apie šio reiškinio istoriją paprastai sprendžiama remiantis įvairiomis netiesioginėmis nuorodomis. Spausdintuose maldynuose ir giesmynuose ši praktika itin ilgai visiškai neatsispindėjo, nors akivaizdu, kad buvo gyvosios tradicijos dalis. Stebina ir net stulbina laidotuvių giesmių tekstų masiškumas ir gyvastingumas religiniame XIX–XX a. pradžios, netgi ir šiandienos kaimo gyvenime. J. Kolbuszewski (Kolbuszewski 1996, 36) išvelgia sociologines tokio reiškinio priežastis:

„[...] kažkada – kai kur net ir iki pat šiandien – kaimų gyventojų laidotuvių būdėjime dalyvaudavo visa bendruomenė. Esant nemažam mirtingumui, giesmės buvo nuolatos kartojamos, šis veiksmas sąlygojo puikų laidotuvių repertuaro įsivadinimą. Ne mažiau svarbu tai, kad XIX a. šios giesmės ypač dažnai ir gausiai buvo skelbiamos įvairiuose giesmynuose, kantičkose, net ir laidotuvių giesmių rinkiniuose, kurie taip pat lėmė tam tikrų giesmių paplitimą regionuose, priklausomai nuo to, kokių mastu buvo paplitęs konkretus leidinys“. Kai kurios giesmės tapo visuotinai populiarios, tad iš tiesų tokios savos, kad jų „knyginė“ (t. y. literatūrinė) kilmė visiškai pasimiršo (Kolbuszewski 1996, 36; 1986, 52).

Tiesa, šių pamąstymų kontekste reikėtų pridurti, kad religinės giesmės lietuvių kalba sunkiai skynėsi kelią į dvasinio gyvenimo dalį, kurioje lenkų, kaip bažnytinė, kalba ilgą laiką sėkmingai konkuravo su lietuvių. Tik XIX a. Motiejus Valančius atkakliomis pastangomis pasiekė, kad Lietuvos bažnyčiose būtų įtvirtinta nuostata giedoti lietuviškai.

Manoma, kad Vilniuje XVI–XVII a. veikusios šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo meilės ir labdaros brolijos, susijusios su jėzuitų ordino veikla, pagal krikščioniškas apeigas, su maldomis ir giesmėmis, laidojo neturtingus žmones (Kajackas 1998, 113), ir tai galėjo pamažu išsirutulioti į tą savitą laidotuvių giesmių ciklą visumą, kurią aptinkame šiandien (Motuzas 1998, 65–66; Motuzas 2000, 8–12). Istoriko Stasio Samalavičiaus knygoje „Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose“ aprašomi to laikotarpio vilniečių įpročiai, papročiai, iškilmės ir kasdienybė, visa tai autorius atkuria pagal įvairiausių išlikusių dokumentų (sąskaitų, sutarčių, sąrašų, teismų nutarčių, bažnytinių dokumentų ir kt.) duomenis. Čia randame ir žinutę, kad XVII a. antroje pusėje miestiečių laidotuvėse samdomi giedoti studentai, jiems už tai mokama (Samalavičius 2011, 28). Įdomu ir tai, kad kartu samdomi ir muzikantai, o iš to, jog giesmininkams ir muzikantams mokama viena sąskaita, galima spręsti, kad galėjo būti giedama su instrumentu (ten pat minimi portatyviniai vargonai) pritarimu ir giedota galbūt daugiabalsė muzika. Ši žinutė prasmingai papildo Jūratės Trilupaitienės suformuluotą teiginį apie 1667 m. Vilniaus akademijos profesoriaus Žygimanto Liauksmينو parengto *Gradualo* lotyniškų giesmių melodijas, tarp kurių yra ir visiškai naujų, užrašytų dvibalsiškai ir tribalsiškai: „Ž. Liauksminas jau pačiame grigališkojo choralo giesmyne atvirai siekė derinti choralą su liaudies giedamomis giesmėmis“ (Trilupaitienė 1999, 27).

1613 m. Vilniuje pasirodo pirmasis katalikiškas giesmynas lenkų kalba – Walento Bartoszewskio *Parthenomelica albo pienia nabożne o Pannie Naświętszej*. Jame paskelbta XVI a. lotyniškos antifonos *Salve Regina, Mater Misericordiae* pažodinis vertimas į lenkų kalbą (*Witaj, Królowo nieba i Matko litości*). Lotyniškoji antifona atsirado daug anksčiau, jos autorystę linkstama skirti Hermanui Luošui (XI a.). Perimta iš liturgijos, vėliau ši giesmė pamėgta laidotuvėse, ją giedodavo karstą leidžiant į duobę, ko gero norint pabrėžti perėjimo „anapus“, kur velionis susitinka su Dievo Motina, svarbą (Kolbuszewski 1996, 25).

Kūrinys giedamas bažnyčiose švenčiausios Panelės Marijos garbei pradedant Švenčiausios Trejybės švente (pirmas sekmadienis po Sekminių) iki pat advento. *Salve Regina* taip pat baigiama rožinio malda, giesmė iki šiol dažnai skamba laidotuvėse. Vilniaus krašte galima aptikti įvairių, kartais gana tolimų jos versijų, variantų, kontaminacijų (pvz., *Witaj, Królowo, Matko Miłosierdzia; Witaj, Królowo nieba i Matko litości; Salve Regina, zawitaj Królowa*, žr. Masoit, Syrnicka, Žičkienė 2013, Nr. 71–74), galbūt kilusių ne vienu laiku, iš skirtingų vertimų ar teksto redakcijų įvairiuose leidiniuose, sujungus kelių senovinių antifonų (*Salve Regina, Mater Misericordia; Regina caeli; Ave Regina caelorum*) motyvus ar atsiradus naujoms parafrazėms.

1646 m. Vilniuje pasirodo lietuviškas giesmynas *Giesmes tikieimui katolickam pridiarancias*, parengtas Saliamono Mozerkos Slavočinskio. Jame paskelbta giesmė *Sveika, dangaus Viešpati, Motina meilinga*, versta iš lenkų kalbos (*Witaj, Królowa*

nieba i Matko litości, savo ruožtu turėjusi jau minėtą lotynišką pirmtaką *Salve Regina, Mater Misericordia*), naudojantis Stanisławo Serafino Jagodyńskiego 1635 m. giesmynu (žr. Vaicekauskas 2005, 62, 66, 211). Manoma, kad dalis Slavočinskio giesmyne paskelbtų giesmių jau anksčiau buvo lietuviškai giedamos bažnyčiose (Vaicekauskas 2005, 64), platinamas giesmynas turėjo jas įtvirtinti, išpopuliarinti. Lietuvių kalba šiek tiek kita teksto vertimo versija *Sveika, Karalyčia* paskelbta dar anksčiau (1595) pasirodžiusiame lietuviškame leidinyje – Mikalojaus Daukšos *Katekizme*. Daukša naudojo kitu lenkiškų giesmių leidiniu.

Deja, nei vienas iš paminėtų pirmųjų katalikiškų giesmyną nepaskelbė šios giesmės melodijos.

Abejonių, ko gero, nekyla dėl to, jog Vilniaus vyskupijos bažnyčiose ji įsitvirtino kaip grigališkojo choralo kūrinys. Pasak Jono Vilimo, XV a. pab.–XVI a. čia jau galima pastebėti susiformavusią išimtinai grigališkuoju giedojimu paremtą liturgijos tradiciją, o Vilniaus katedroje XVII a. pradžioje liturgija buvo švenčiama išties ypatingai – visą parą nepertraukiamai (Vilimas 2012, 169–171). Daugiabalsė bažnytinė katalikiška muzika to meto Vilniuje bei Lietuvoje apskritai, pasak J. Vilimo, galėjo skambėti tik epizodiškai, galbūt kokių švenčių progomis, bet ne kasdienėje liturginėje praktikoje (ten pat, 171). Ji įsitvirtino gerokai vėliau – XVIII a., apimus sūrūtėms, susijusioms su alinančiais karais (ten pat, 172–173). Vadinasi, naujasis muzikos stilius realią įtaką skleisti liaudiškojo pamaldumo muzikos praktikose ne vien Vilniuje, bet ir tolimose provincijos vietovėse, ėmė greičiausiai tik gerokai įsibėgėjus XVIII a. Iki to laiko giesmės greičiausiai plėtojosi smarkiai veikiamos vietinės liaudies muzikos ir galbūt tam tikru mastu – bažnytinio grigališkojo choralo stiliškos, ir abi muzikos kryptys susiliejo į savitą vietinio kolorito katalikiškąją giesmių muzikos kalbą. Tokį kelią giesmių raidoje pažymi ir lenkiškosios tradicijos tyrinėtojai (Bartkowski 1987, 118–120; Zoła 2003, 47–50; Zoła 2009, 249). Įdomu, kad giesmės *Salve Regina* melodijos taip pat gerokai varijavo, ir tai tikrai nėra nuostabu, nes vis dėlto sklido ne vien mokantis ir giedant iš gaidų. Kaip rašo J. Vilimas

„Viename iš XVII a. pr. Vilniaus vyskupystės sinodų buvo atkreiptas dėmesys, kad laidovių procesijų pabaigoje Marijos antifona *Salve Regina* giedama labai skirtingai. Nevienodai gieda ne tik parapijų ir katedrų kleras, bet ir įvairios vienuoliškos šeimos. Toliau išsakoma nuomonė, kad tie skirtumai trikdo ir pamaldumui. Todėl sinodas paskelbė dekretą, kad šio netinkamo papročio būtų atsisakyta, o pati antifona būtų giedama pagal vieningą melodiją” (Vilimas 2012, 190).

Šiandien Vilniaus krašto lenkakalbių giedamos *Witaj, Królowo* giesmės melodijos gan įvairios, tačiau pažymėtina vyraujanti grigališkojo choralo įtakota stiliška. Lietuvių kalba *Sveika, Karaliene* šiandien viena populiariausių giesmių Žemaitijoje (Stumbra 2008, 166–167), giedama ir likusioje Lietuvos dalyje. Yra išlikę nemažai XX a. užrašytų jos variantų. Melodijos įvairių tipų, jose ryškus skirtingų Lietuvos regionų koloritas (žr. pvz., <http://www.saltiniai.info/index/details/846>).

1 pvz. Pagiedojo Lentvario laidotuvių giedotojų grupė 2012 m. Saugoma LTRF cd 787-10

102 *poco rubato*

Sal- ve Re- gi- na, za- wi- taj Kró- lo- wo,
Mo- nar- chi- ni nie- ba, zie- mi Ce- sa- rzo- wa!

1. Salve Regina, zawitaj Królowo,
Monarchini nieba, ziemi Cesarzowa!
2. Witaj wiecznego Matuchno Syna,
witaj, zawitaj, Salve Regina!
3. O miłosierna, miłosierdzia żądam,
żywota pragnę, litości wyglądam;
4. Słodkości pełna, Matko jedyna,
nadziejo nasza, Salve Regina!
5. Do Ciebie wzdycha serce grzesznikowe,
woła do Ciebie plemię Adamowe.
6. Woła Syn, woła córka Ewina,
wespół wołając, Salve Regina!
7. Spraw Twą przyczyną, aby to wołanie
wyjednało nam grzechów darowanie;
8. Racz nam przebłagać Twojego Syna,
gdy Ci śpiewamy – Salve Regina!

Wieczny odpoczynek racz im dać Panie,
a światłość wiekuista niech im świeci. Amen.

Iš tiesų tikėtina, kad ši senovinė antifona yra vienas iš ankstyviausių vietiniame laidotuvių cikle dviem kalbomis įsitvirtinusių ir iki šiol išlikusių kūrinijų. Daugybė įvairių artimesnių ir labai nuo pirmtako nutolusių tekstų variantų, įvairių tipų

melodijos, įgavusios regioninės melodikos savybių, gali rodyti, jog kūrinys jau seniai gyvuoja reguliuojamas folkloro dėsniais.

Laidotuvių giedojimas Lietuvoje neįsivaizduojamas be giedamos maldos *Viešpaties angelas* / *Anioł Pański*, kuris visuomet skamba ir šv. Mišių metu. Tai malda Marijai, tekste archangelas Gabriėlius praneša jai žinią apie Jėzaus Kristaus įkūnijimą. Tekstas gali būti kilęs (kilmės vieta ar regionas nėra aiškus) XI–XIV a. ir nesysk keitėsi. XVI a. *Viešpaties angelas* paplito visoje Vakarų krikščionybės tradicijoje (Motuzas 2018; Szwagrzyk 1956). Lenkijoje, kaip manoma, tai taip pat viena iš seniausių maldų, kalbama už mirusius galbūt jau nuo XV a. (Szwagrzyk 1956, 286), o pradedant romantizmo laikotarpiu jos motyvai tapo itin populiarūs lenkų literatūroje.

Popiežius Pijus IX 1864 m. liepos 15 d. paprotį kalbėti *Viešpaties angelo* maldą įteisino specialioje privilegijoje (ten pat, 288). Tiesa, nėra aišku, kada ji tapo giedama malda. Galbūt nuo XVII a. Lietuvoje *Viešpaties angelas* tapo neatskiriama maldų už mirusius dalimi, prie jos prijungiant kitą maldą – *Amžinąjį atilsį*. Liaudiškojo pamaldumo tradicijoje kaip laidotuvių malda-giesmė ji nusistovėjo tik XX a. pradžioje (Motuzas 2018).

Neabejotina, jog liaudiškojo pamaldumo praktikose kaip giedamas kūrinys *Viešpaties angelas* galėjo įsitvirtinti gerokam laiko tarpui praėjus po Tridento Susirinkimo (1545–1563), kai leista giedoti tautinėmis kalbomis. Kokiomis melodijomis buvo giedamos į Lietuvą patekusios *Viešpaties angelo* maldos, dabar pasakyti sunku, tačiau viena akivaizdu: čia buvo savitai adaptuotos grigališkojo choralo ypatybės (galbūt pirmasis psalmodijos tonas), ilgainiui susiformavo kelios vietinės vienos melodijos versijos, giedamos ir lietuviškai, ir (Vilniaus krašto laidotuvių giesmininkų) lenkiškai. Melodijų lokalumą iliustruoja Lentvario giesmininkės Genofos Semaškevič teiginys, jog „lietuviška“ ir „lenkiška“, arba, pasak jos, bažnytinė ir laidotuvių melodijos skiriasi (LTRF 787-01, taip pat žr. Masoit, Syrnicka, Žičkienė 2013, Nr. 1).

Giesmių repertuaro ypatumai

Kaip pastebi lenkų barokinių „mirties“ giesmių tyrinėtoja Alina Nowicka-Jeżowa, „išsamų XVII–XVIII a. bažnytinių katalikiškų mirties ir laidotuvių giesmių vaizdą atskleidžia – *ex post* – XIX a. išleistas M. M. Mioduszewskio giesmynas *Śpiewnik kościelny*“, kuris leidžia patvirtinti egzistavus dvi giesmių grupes: tiesiogiai Bažnyčios kontroliuojamos lotyniškųjų pagrindu susiformavo su mirties liturgija susijusios giesmės, o paraliturginėje aplinkoje gimė gedulingi pasakojamojo pobūdžio giesmių tekstai, kuriuose atsispindi asmeninės, netgi pasaulietinio pobūdžio refleksijos, dažnai tik netiesiogiai susijusios su Bažnyčios mokymu. Pastarieji gies-

mių tekstai iš esmės laikomi bažnytinės, bajoriškos ir liaudiškos kilmės elementų lydiniu (Nowicka-Jeżowa 1992, 307–308, 320).

Viena tokių giesmių yra *Wyszła wyszła dusza z ciała / Ajo dūšia raudodama*. Ji nuo seniausių laikų plinta persirašant tekstą arba jį atkartojant ir sykiu melodiją išmokstant iš klausos. Ankstyviausias teksto rašytinis variantas lenkų kalba (*Dusza z ciała wyleciała*) žinomas iš XV a. rankraščio, šiuo metu saugomo Vroclavo Kapitulos bibliotekoje. Nėra aišku, kada jis paplito kaip folkloro tekstas. Tai nesuskaičiuojamais varijantais, versijomis, parafrazėmis, inspiracijomis, kontaminacijomis, motyvais išplitęs kūrinys, šiandien labai gerai žinomas ir Vilniaus krašte kaip viena iš laidotuvių giesmių apie sielos klajones po dangaus platybes, anksčiau buvusi giedama ir lietuvių, o paskutiniu metu išlikusi jau tik vietos lenkų laidotuvių repertuare. Įvairių šios giesmės variantų Lenkijos regionuose XIX a. yra užrašęs Oskaras Kolbergas. Vilniaus krašte nemenkai varijuojantys tekstai lenkų kalba šiandien dažniausiai giedami viena tipiška melodija (žr. komentarus laidotuvių giesmių antologijoje, Masojć, Syrnicka, Žičkienė 2013, 247–249), kuri tokia pat tipiška ir visoje rytų Lietuvoje, žinoma vakarų Baltarusijoje, šiaurės rytų Lenkijoje. Toks melodijos paplitimas tam tikroje kompaktiškoje ir vientisoje teritorijoje gali signalizuoti apie jos kilmę Abiejų tautų respublikos ar Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikais (plačiau žr. Žičkienė 2014, 31–33).

Senajame lenkų laidotuvių repertuare nemenką nuošimtį užėmė įvairios religinės giesmės, susijusios su gerosios mirties globėjų kultu, didelė dalis kūrinių buvo skirta Dievo Motinai, jos persikėlė ir į lietuviškąją aplinką (pvz., jau minėtoji *Witaj, Królowo nieba / Sveika, Karaliene dangaus*, taip pat *Najświętsza Panna Maryja, Tyś śliczniejsza niż lilija / Švenčiausia Pana, graži Marija, Przez czyścćowe upalenia / Par čysćiaus ugnies karštybes* ir kt.). Šios giesmės nebuvo sukurtos laidotuvėms, jose prigijo vėliau (tiesa, nėra aišku, kada tiksliai). Tuo tarpu kūrinių, kurie buvo sukurti specialiai laidotuvėms ir atliepia konkretų laidotuvių situacijos kontekstą ar pagrindinius jų momentus, yra nepalyginamai mažiau (Kolbuszewski 1986, 25–28) (pvz., *Już idę do grobu, Żegnam cię, świecie wesoly*).

Lietuvoje panašų vaidą atskleidžia Vilniaus katedros vikaro Vincento Valmiko (apie 1778 – 1836 m.) 1820 m. parengtas giesmynas *Kantičkos žemaitiškos arba Giesmės nobažnos* (Valmikas 1820) ir jo pagrindu antroje XIX a. pusėje vyskupo Motiejaus Valančiaus rūpesčiu išleistas ir vėliau nesyk atnaujintas, keliolikos leidimų sulaukęs giesmynas *Kantyczkos* (Valančius 1906, ankstesni leidimai – pradedant nuo 1859). Šie giesmynai tarsi atspindėjo jau seniai gyvuojantį repertuarą, kaip ir aukščiau minėtas Mioduszewskio giesmynas.

Kantičkos leistos be natų, tad giesmių melodijos sklido vien giedotiniu būdu, jų įvairovė ilgainiui tapo tikrai didelė. XX a. pradžioje vargonininkas, kompozitorius, chorvedys, visuomenės veikėjas Juozas Naujalis ją aktyviai mėgino suvaldyti,

grąžinti link lenkiškų pirmtakų leisdamas giesmynus su natomis, organizuodamas vargonininkų kursus (žr., pvz., Gudelis 2005). Tačiau liaudies melodijos sunkiai pasiduoda unifیکavimui, juolab laidotuvių giedojimas visuomet buvo viena kūrybiškiausių liaudiškojo pamaldumo sričių. Juozas Vaišnora, komentuodamas M. Valančiaus *Kantičkų* repertuaro giesmes, skirtas Marijai, pastebi, be kita ko, ir, matyt, savo paties praktika paremtą giesmės *Tu, kuri dienas pabaigei gražiausiai* muzikos pavidalą: „vertimas XVII a. lenkiškos giesmės «Ty, któras pięknie dni Swoje skończyła », vienu posmu trumpesnis už originalą (trūksta paskutinio posmo). Melodija sava, visai skirtinga nuo lenkiškosios“ (Vaišnora 1958, 187).

Reikia pastebėti išskirtinį XVII ir XVIII a. katalikiškų laidotuvių giesmių bruožą – jose ypatingu būdu pabrėžiami didaktiniai, moralizuojantys elementai, vengiant konsoliacinių motyvų. Kaip perėjimo ritualas, laidotuvės buvo laikomos savitiška nepaprastai paveikia edukacine situacija – giesmės mokė savo bauginančiais mirties vaizdais. XVIII a. jos buvo labai populiarios, bet net ir šiandien rankraštiniuose laidotuvių giedotojų giesmynuose galime aptikti giesmių tekstų, nuspalvintų eschatologiniais bauginimais, baisiomis pasmerkimo vizijomis ir barokine psychomachija (Syrnicka 2007, 237–246). Iš jų galima paminėti, pvz., *Niech monarchowie miasta swe budują*. Giesmė iš XVIII a. pradžios rankraščio skelbiama daugelyje XVIII–XIX a. giesmynų, anksčiausias jų – *Pieśni nabożne* (1745) (žr. Nowicka-Jeżowa 1992, 448, 450).

Net ir XIX a. šios rūšies kūryba neretai pasižymėjo priklausomybe nuo barokinių giesmių tradicijos, poetikoje atspindėdama išties tolimą istorinį laiką (Kolbuszewski 1996, 26–27). Tik XIX a. pab.–XX a. pr. labai pamažu atsiranda naujosios giesmių repertuaro tendencijos, iš dalies susijusios su abiejų tautų atgimimo reiškiniais, kurie ypač atsispindi giesmių melodikoje.

Naujos giesmių repertuaro tendencijos tradicinio giedojimo ciklo fone

Šių dienų Vilniaus krašto laidotuvėse lenkiškai giedančių tradicinių giesmininkų grupių repertuare tebėra įprastos senosios *kantičkų* giesmės. Tiesa, senieji giesmynai jau beveik nebenaudojami – jie sudėvėti, nebepatogūs skaityti. Tačiau giesmių tekstai iš jų persirašomi į rankraštinius giesmynus ir giedami iš pastarųjų. Lietuvių kalba giedamas repertuaras pastebimai modernesnis, giesmininkai mėgsta giedoti iš naujųjų giesmynų ir dabartinių maldynų. Paskutiniu metu laidotuvių giedojimas tapęs verslo dalimi, o tradicinės giedotojų grupės, giedančios iš pareigos, jau tampa retenybe. Giedojimo estetika, priimti laidojimo papročiai, tad ir giesmių ciklas sparčiai keičiasi – ryškėja įvairios įtakos, naujos mados. Nors giedotojų grupės

paprastai gerai žino, kokios giesmės ir kokia seka turi būti giedamos, iš seno nusistovėjęs repertuaras vis pasipildo naujomis giesmėmis, o kai kurios senosios atgyvena savo laiką ir pamažu išnyksta.

Dažniausiai naujosios giesmės gimsta kaip autoriniai kūriniai (visai nebūtinai kaip religiniai ar juo labiau – kaip laidotuvių giesmės), tačiau po kurio laiko autorystė dingsta net ir tais atvejais, kai giesmė imama skelbti įvairiuose populiariuose giesmynėliuose, kūrinys adaptuojamas – sutrumpinamas ar pratęsiamas, kai kas pakeičiama, pritaikoma.

Kaip jau minėta, nepaprastai išgalėjusi yra rankraštinų giesmynų tradicija, naujųjų giesmių tekstai plinta persirašinėjami. Na, o melodijų plitimui rašto kultūra kol kas, panašu, jokios ryškesnės įtakos nedaro, jos sklinda senuoju tradiciniu būdu – yra tiesiog įsimenamos, o jei įsiminti nepavyksta, pritaikoma kita žinoma melodija arba, pasirinkus standartinį ritmo modelį ir sudursčius kelių mėgstamų melodijų motyvus, net sukuriama nauja.

Šiuolaikinėms giesmės drąsiai galima priskirti netgi Maironio ir Česlovo Sasnausko kūrinį *Marija Marija*. Ši giesmė nuo XX a. pirmosios pusės ne tik neparado aktualumo (Žilevičius 1962; Aleksynas 2012), bet ir pamažu įsitvirtino lietuviškose laidotuvėse, įgydama pastovią vietą – kaip pabaigos, lydėjimo į kapines, karsto atidavimo žemei momento ženklas. Maža to, kūrybingųjų liaudies dainių dėka *Marija Marija* dabar jau skamba ir lenkiškai (giedama ne tik Lietuvoje, bet ir vakarų Baltarusijoje, žr., pvz., Niakrasava 2014, 37, 116), varijuoja, praradusi bet kokią autorystę, pamažu išigali lenkiškų laidotuvių ceremoniale (taip pat jo pabaigoje), tad šiandien tai jau tikrų tikriausias liaudies kūrinys (žr. 2, 3 pvz.).

Daugelis kūrinėlių dėl savo melodijų, tekstų turinio bei atlikimo stilistikos labiau vadintini dainomis nei giesmėmis. Šiandien jie labai mėgstami, dažnai giedami jausmingai, žvaliai. Vieni išverčiami iš vienos kalbos į kitą, kiti sukuriami vietinių žmonių ir pamažu pamėgiami platesnėje teritorijoje, paplinta persirašant tekstus, sukurinat ar pritaikant melodijas įvairių mėgėjiškų giesmynėlių tekstams, įvairiais kitais būdais.

Galima numanyti, kad tokia kūrinyne procese dalyvauja žmonės, neblogai mokantys abi kalbas, dažnai tai būna kunigai, bet neapsieinama ir be tradicinių giedotojų grupių kolektyvinio kūrybinio tarpininkavimo. Neįmanoma nepastebėti ir to, jog abipusio „skolinimosi“ reiškinį stimuliuoja nesilpstantis poreikis turtinti ir atnaujinti repertuarą. Antai kelios giesmės, gyvuojančios tiek lietuvių, tiek Vilniaus krašto lenkų laidotuvių repertuare, greičiausiai yra atkeliavusios iš Lenkijos. Viena jų – *Zapada zmrok, już świat ukołysany* (dar žinoma pavadinimu *Panience na dobranoc*, žr. 4 pvz.) – Lenkijoje dabar labai populiarus, nors jau prieš penkiasdešimt metų giedota įvairiomis progomis: Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas „kelionių“ po tikinčiųjų namus, piligriminis kelionių metu. Giesmė

2 pvz. Pagiedojo J. M., moteris, g. 1936 m., gyv. Grinkiškyje (Radviliškio raj.), 2009 m.
Saugoma LTRF cd 146(115), LTR 7706(119)

Ma - ri - ja Ma - ri - ja, skais - čiau - sia le -
li - ja, Tu švie - ti aukš - tai ant Dan - gaus. Pa -
leng - vink ver - gi - ją, pa - gel - bėk žmo - ni - ją, iš -
gel - bėk nuo prie - šo bai - saus, pa // saus.

1. Marija Marija, skaisčiausia lelija,
Tu švieti aukštai ant Dangaus.
Palengvink vergiją, pagelbėk žmoniją,
Išgelbėk nuo priešo baisaus. (2×2)
2. Mes, klystantys žmonės, maldaujam malonės,
Marija, maldų neatmesk!
Tarp verkiančių marių, šių žemiškų karių
Parkrintančius stiprink ir vesk! (2×2)
3. Ir kūno silpnybė, ir žemės puikybė,
Ir pragaro juodo dvasia
Į prapultį stumia žmonijos daugumą
Ir žudo galybe tamsia. (2×2)
4. Kaip upių bėgimas, taip mūs įpratimas
Kas kartą vis traukia žemiau.
Vargai kasdieniniai kaip pančiai gel'žiniai
Mus rišti kada bepaliaus?! (2×2)
5. Silpni, nusiminię Tavy paskutinę
Tematome viltį tiktai.
Tu savo malone šios žemės karionę
Palengvink, nes galią gavai. (2×2)
6. Marija Marija, skaisčiausia lelija,
Dangaus Karaliene šviesi,
Užstok prieš Aukščiausią Tu žmogų menkiausią,
Nes viską pas Dievą gali! (2×2)

3 pvz. Pagiedojo Lentvario (Trakų raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2012 m. Saugoma
LTRF cd 787(36)

Ma - ry - ja, Ma - ry - ja, naj - czys - tsza li -
li - ja, co świe - cisz na nie - bios tro - nie, wspie -
raj nas w nie - wo - li, po - cie - szaj w nie - do - li, od
wro - ga strasz - ne - go nas broń.
Wie - czny od - po - czy - nek racz mu dać, Pa - nie,
a świat - łość wie - ku - i - sta niech mu świe - ci, A - men.

1. Maryja, Maryja, najczystsza lilija,
Co świecisz na niebios tronie,
Wspieraj nas w niewoli, pocieszaj w niedoli,
Od wroga strasznego nas broń.
2. My lud Twój zbłąkany, litości błagamy,
Maryjo, modlitw nie odrzuć!
Na tym łoż padole, wśród burz niepokoju
Słabnących wzmacniaj i prowadź!
3. Jak bystry prąd rzeki, tak nasze nałogi
Nas wciąż ku ziemi zaciągają,
A troski codzienne, jak pęta żelazne,
Kiedy nas wciąż więzić przestaną.

4. Patrz, jak słabość ciała i pycha tej ziemi
I chytre czartowskie zabiegi
Dusz ludzkich tak wiele porywa w swe strony
I w przepaści piekła pogrąża.
5. Maryja, Twe imię oświeca nam życie,
Prowadzi i w bólach nas leczy,
Jak balsam na rany to Imię kochane
Niech w sercach ludzkich pozostanie.
6. Do Ciebie, o Pani, pokornie wołamy,
Zlituj się nad grzesznikami,
Błagaj swego Syna, o Matko jedyna,
By lud w swojej opiece miał. (2×2)

Wieczny odpoczynek racz mu dać, Panie,
A światłość wiekuista
Niech mu świeci,
Amen.

taip pat siejama ir su popiežiumi Jonu Pauliumi II – jo garbei sukurti keli posmeliai¹. Pastaraisiais dešimtmečiais ji skelbiama jau įvairiuose bažnytiniuose, piligrimų ir kituose religiniuose giesmynėliuose ne tik Lenkijoje (pvz., Górlieki, Stańczyk 1992)², bet ir Lietuvoje. Lietuviško teksto *Jau sutema pasaulį užliūliavo* (žr. 5 pvz.) vertėjas gali būti kunigas Kazimieras Vaičionis (1921–2002) (žr. Senkus 1993, 315) – sudėtingo likimo žmogus, ilgą laiką ganytojo pareigas ėjęs Vilniuje ir Vilniaus krašte. Melodija atskleidžia dar platesnius tarptautinius ryšius. Ir Lietuvoje, ir Lenkijoje, taip pat Ukrainoje ji paplitusi su nepaprastai jausmingų meilės romansų tekstais. Kaip žinome, šis žanras sparčiai plito po Pirmojo pasaulinio karo ir intensyviai perėmė, adaptavo miestietiškos populiariosios muzikos stilišką. Įdomu, kad net ir šiandien Lenkijoje ir Ukrainoje romansai su šia melodija nesitraukia iš populiariausių dainų sąrašų, yra įvairiausiai interpretuojami. Lietuviškasis romansas tarsi pasimiršo, tačiau jo pozicijas užėmė giesmė – ji itin populiari, skamba tiek miestuose, tiek kaimeliuose, ją perėmė ir komercinės laidotuvių giedotojų grupės. Didelį melodijos populiarumą ir gyvybingumą rodo tai, jog visų minėtų šalių interneto tinklalapiuose apstu jos garso įrašų (ir kaip giesmės, ir kaip romanso), atsiliepimų, visokių emocingų pasakojimų, susijusių su jos skambėjimu įvairiomis progomis.

1 Pvz.: „I daj mi sen o łąkach umajonych, / Gdzie jest Twój tron z papieża złotych róż, / A Ojciec nasz różańcem Ci wyznaje; / Maryjo już na zawsze jestem Twój.“

2 Šiame leidinyje tekstas skelbiamas be popiežiui skirtų posmų.

4 pvz. Pagiedojo Šiaulių k. (Jauniūnų sen., Širvintų raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2012 m.
Saugoma LTRF cd 791(14)

Za - pa - da zmrok, już świat u - ko - ły - sa - ny, znów je - den
dzień od - fru - nął nam jak ptak. Pa - nien - ce swej pio - sen - kę na do -
bra - noc za - śpie - wać chcę w o - stat - nią chwi - lę dnia, Pa - nien - ce // dnia.

1. Zapada zmrok, już świat ukołysany,
Znów jeden dzień odfrunął nam jak ptak.
Paniencie swej piosenkę na dobranoc
Zaśpiewać chcę w ostatnią chwilę dnia. (2×2)
2. I chociaż wnet ostatnie światła zgasną,
Opieka Twa rozproszy nocy mrok,
Uśpionym wsiom, ukołysanym miastom,
Panienko, daj szczęśliwą, dobrą noc. (2×2)
3. I ludzkim snom błogosław dłonią jasną
I oddal od nich cień codziennych trosk.
I tym, co znów nie będą mogli zasnąć,
Panienko, daj szczęśliwą, dobrą noc. (2×2)
4. A komu noc czuwaniem jest niełatwym,
Na czas bezsenny siłę daj i moc.
I tym, co dzisiaj zasną raz ostatni,
Panienko, daj szczęśliwą, dobrą noc. (2×2)

5 pvz. Pagiedojo Dieveniškų (Šalčininkų raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2012 m. Saugoma LTRF cd 793(27)

♩=84 ①

Jau su - te - ma pa - sau - lį už - liū - lia - vo, jau

vėl die - na nu - skri - do paukš - te - liu. Tau, Die - vo

Mo - ti - na, šią gies - mę sa - vo kaip nuo - širdžiausią la - ba - nakt ski - riu.

① var.

1. Jau sutema pasaulį užliūliavo,
Jau vėl diena nuskrido paukšteliu.
Tau, Dievo Motina, šią giesmę savo
Kaip nuoširdžiausią labanakt skiriu.
2. Nors jau užgeso spinduliai saulutės,
Lai tamsoje Tava globa mums švies,
Lai mūsų miestai ir laukų pirkutės
Užmigs glėby palaimintos nakties.
3. Nuimki skraistę rūpesčių kasdienių,
Kurie mums širdis prislegia kalnais,
O nebegalinčiam užmigt vargdieniui
Palaimink miegą Motinos žvilgsniais.
4. Kai aš miegočiu, giesme užliūliuotas,
Kai paukšteliu nuskris darbų diena,
Palaimink mūsų lūkesčius sparnuotus,
Mums juos pavėrski laime amžina.

Religiniuose giesmynėliuose jau galima rasti ir giesmę *Słonko zaszło za górami*, dar žinomą pavadinimu *Śląska pieśń wieczorna* (*Silezijos vakarinė giesmė*), nors Lenkijoje ji ne tokia populiari, kaip *Zapada zmrok, już świat ukolysany*. Vilniaus krašte ji gerokai varijuoja, įvairiai prasideda (pvz., čia skelbiama *Juž zapada wieczór miły*, žr. 6 pvz.).

6 pvz. Pagiedojo Naujosios Vilnios laidotuvių giedotojų grupė 2012 m. Įrašyta Naujosios Vilnios laidojimo namuose prie Šv. Kazimiero bažnyčios, laidotuvių metu. Saugoma LTRF cd 799(22)

♩ = 48

Juž za - pa - da wie - czór mi - ły, dzień się chy - li, i - dzie noc.

Dzię - ki, Je - zu, Ci i si - ły, słod - ki Je - zu, do - bra-noc.

1. Juž zapada wieczór miły,
Dzień się chyli, idzie noc.
Dziękuję, Jezu, Ci i siły,
Słodki Jezu, dobranoc.
2. Przed ołtarzem lampka cicha
Płonie sobie całą noc,
A anieli nucą z cicha:
„Słodki Jezu, dobranoc.“
3. Zostań, zostań, Jezu, z nami,
Dzień się chyli, przyjdzie noc,
Świeć nam serce promieniami,
Słodki Jezu, dobranoc.
4. Racz nam wszystkie błogosławić
I obdarzyć łaską swą,
Mnie i moim ukochanym,
Jezu, daj szczęśliwą noc.
5. Słońce zaszło za górami,
Ziemia tuli cicha noc,
Słodki Jezu, z aniołami
Nuć Tobie dobranoc.
6. Błyszczą gwiazdki na błękitach,
O jak wielka Twoja moc!
Spójrzyj, Jezu, na Twe dziecię,
Daj jej, Jezu, dobra noc.
7. Świat pogrążon w snu głębokim,
Wszystko trzyma Twoja moc.
Mnie i wszystkim moim drogim
Daj, o Jezu, dobra noc.
8. Chwalić Cię będę na nowo
Jutro, gdy powstanę z snu,
Choć się żegnam teraz z Tobą,
Serce te zostaje tu.
9. Juž wieczorne dzwony grają,
Ziemia kryje szary cień,
Z nieba głosy mnie wzywają,
Bym zakończył z Bogiem dzień.
10. Tu w kościele aniołowie
Przed ołtarzem wielbią Cię,
Cześć oddają, Jezu, Tobie,
Więc ja z nimi łączę się.
11. Wszystkie nasze dzienne troski
Zagładziła Twoja moc,
Za Twe łaski gościu boski
Przyjm serdeczne, dobranoc. (2×2)

7 pvz. Pagiedojo V. P., moteris, g. 1932 m., gyv. Miegučių k., Šešuolių sen., Ukmergės raj., 2008 m. Saugoma LTRF cd 144(66), LTR 7698(67)

♩ = 54

[$\overline{\text{O}}$]

Va - ka - rop jau sau - le slen - ka, die - nos dar - bai bai - gia - mi.

Su Ta - vi - mi, mie - las Je - zau, rei - kia at - si - svei - kin - ti.
La - bą nak - tį, At - pir - kė - jau, mū - sų Die - ve, la - ba - nakt.

1. Vakarop jau saulė slenka, Dienos darbai baigiami. Su Tavimi, mielas Jėzau, Reikia atsiveikinti. Labą naktį, Atpirkėjau, Mūsų Dieve, labanakt.	4. Nors ne kartą nusidėję, Maldoje atšalome, Bet šiandieną apgailėję Atleidimo prašome. Labą naktį, Atpirkėjau, Mūsų Dieve, labanakt.
2. Amžinai liepsnelė spindi Ties altorium degdama, Angelų giesmė prasklido Danguje skambėdama. Labą naktį, mielas Jėzau, Mūsų Dieve, labanakt.	5. Laimink šeimą mūsų, Jėzau, Meilės, Dieve, jai brangink, Saugok mūsų bokūžėlę, Nuo pavojų ją apgink. Labą naktį, mūsų Jėzau, Mūsų Dieve, labanakt.
3. Po dienos darbų, pabaigę Grait ilsėtis eisime, Bet ir tylų miego laiką, Dieve, Tau aukojame. (2×2)	6. O kai baigsis mūsų dienos Ir mirtis sparnus išties, Tuomet prašom, mielas Jėzau, Būki prie mūsų šalies. Labą naktį, Atpirkėjau, Būki prie mūsų šalies.

Lietuviškoji versija atrodo daug stabilesnė, mažiau varijuojanti. Paprastai jos pradžia būna *Dar viena diena štai baigias*, tačiau mūsų pasirinktas variantas (*Vakarop jau saulė slenka*, žr. 7 pvz.) kur kas artimesnis lenkiškiems tekstams.

Giesmė versta į lietuvių kalbą gal sovietmečiu, galbūt net anksčiau, o nuo XX a. septintojo dešimtmečio jau skelbiama liturginiuose maldynuose, giesmynuose. Matyt, teksto aprobacija, sunorminimas ir skelbimas lėmė ir liaudiškojo varijavimo menkėjimą – giesmė tarsi linkusi „stabilizuotis“. Kai kuriuose leidiniuose nurodoma, kad giesmės *Dar viena diena štai baigias* teksto autorius yra kunigas Jonas Paliūkas (1913–1990), o melodija liaudies (žr. Bagdonavičius 1993, 157). Vis dėlto neaišku, ar J. Paliūkas tekstą galėjo išversti, ar, žinant jo pomėgį užrašinėti liaudies giesmes, išgirsti ir stilistiškai sutvarkyti, išgryninti.

8 pvz. Pagiedojo Dieveniškų (Šalčininkų raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2011 m. Saugoma LTRF cd 793(34)

♩ = 72-94

Juž za - kry - leš swo - je mi - le o - czy, ma - mo, juž za -
snę - leš wiecz - nym snem, juž za - snę - leš i nie roz - wi -
ta - leš, i nie wró - cisz do nas ni - gdy ty.

1. Juž zakryleš swoje miłe oczy,
Mamo, juž zasnęleš wiecznym snem,
Juž zasnęleš i nie rozwitałeš,
I nie wrócisz do nas nigdy ty.
2. Mamo nasza droga, a ty mamo,
Juž na wiek odeszleš od nas ty,
Zostawiłeš jednych nas tu samych,
A dla nas zostały smutek łzy.
3. Dzisiaj między nas brakuje ciebie,
Twego serca, co kochało nas,
Z aniołami tam ty jesteš w niebie
I przed Bogiem modły szli za nas.
4. A jak trudno, mamo, nam bez ciebie,
W życiu naszym nastąpiła noc,
O jak prędko znikleš nam na wieki,
Bo okropny ci juž spotkał los.
5. Mamo, nigdy ty juž nas nie spotkasz,
Gdy do domu w gošci jedziem my,
Každy dzień będziemy cię wspominąc,
Nie zapomnim, mamo, nigdy cię.

Minėtos giesmės iš tiesų nėra sukurtos laidotuvėms, jos tiesiog tiko šiai funkcijai ir pamažu įsiliejo į laidotuvių repertuarą. Tam greičiausiai buvo paranki vėkarinės maldos forma ir lopšinę imituojančios melodijos. Neatsitiktinai šiuolaikiniame laidotuvių giesmių repertuare susiformavo ištisa lopšinių pobūdžio naujųjų giesmių grupė. Tokio pobūdžio giesmės atskleidžia tam tikrą visuotinę dėsni: šandien laidotuvių repertuarui galima pritaikyti beveik kiekvieną tekstą, jei tik jis pasižymi gana stipriu emociniu krūviu, jame yra „raktinis“ žodis *mirtis* ar tam tikros su juo susijusios metaforos, pavyzdžiui, *atsisveikinimas*, *miegas*, *kelionė*. „Lopšinės“ forma tradiciniame giedojime nebuvo žinoma, bet ji labai simptomiška žvelgiant į šiuolaikinę „kalbėjimą apie mirtį“. Nors tekstuose dažnai apie mirtį tiesiogiai nekalbama, bet vis dėlto specifine raiška aktualinamas mirties ir laidotuvių kontekstas. Kūrinių įsitvirtinimą laidotuvių giesmių repertuare (jei anksčiau

jie turėjo kokią kitą paskirtį) greičiausiai lemia *miego* sąvokos daugiareikšmiškumas. Laidotuvių apeigų kontekste giesmės-lopšinės atlieka funkciją, kuri artimo žmogaus mirties akivaizdoje šiais laikais yra viena svarbiausių – jos malšina skausmą, švelnina mirties baimę.

Panašiai veikia ir jų supančios, švelnios, migdančios, jausmingos melodijos. Giesmės *Juž zakryleś swoje mile oczu / Užsimerkė mielos tavo akys* (žr. 8, 9 pvz.) ir *Juž ostatnia iskra* (dar žinoma kaip *Skończyłem wędrówkę / Štai baigiau kelionę* (žr. 10, 11 pvz.) paplitusios tik Lietuvoje, tad veikiausiai tai yra vietinė liaudies kūryba.

9 pvz. Pagiedojo Grinkiškio (Radviliškio raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2009 m. Įrašyta laidotuvėse, Grinkiškio parapijos šarvojimo salėje. Saugoma LTRF cd 818(115), LTR 7757(71)

♩ = 60-64

Už - si - mer - kė mie - los ta - vo a - kys, už - mi - gai tu
am - ži - nu mie - gu, i - šė - jai, su - diev man ne - pa -
sa - kius, ir ne - grį - ši tė - viš - kės ta - ku.

♩ = 72 *poco rubato*

Am - ž(i)naj(i) a - til - sį duok mi - ru - siai, Vieš - pa - tie,
ir am - ži - no - ji švie - sa jai te - švie - čia,
te - gul il - si - si ra - my - bė - je, a - men.

1. Užsimerkė mielos tavo akys,
Užmigai tu amžinu miegu,
Išėjai, sudiev man nepasakius,
Ir negriši tėviškės taku.
2. Mama, mano mama mylimoji,
O kodėl su saule išėjai,
Palikai mane tu sutemoje
Ir širdyje skausmą palikai.
3. Saulė kartą leidos paskutinį,
Tau neužtekės ji niekada,
Sielvartas neslėgs daugiau krūtinės
Ir neguos jau vakaro malda.
4. Kas galėtų suskaičiuoti vargą,
Kas primintų praeities skausmus,
Kas tau ačiū pasakys už darbą
Ir supras, kuo tu buvai pas mus?
5. Mylima mamyte, kur pradingo
Tavo žvilgsnis geras visados?
Negirdėsime balso rūpestingo,
Rankos jau neglostys mūsų galvos.
6. Tik brangus prisiminimas lieka,
Juodas gedulas, skaudi rauda.
Negalės tavęs pakeisti niekas,
Mūs širdy gyvenimi visada.
7. Tau žydės ant kapo kuklios gėlės,
Suoks lakštingala liūdnei liūdnei,
Naktimis baltuos supiltas smėlis,
Vienumoje ilsėsies tu tenai.
8. Beržas vienišas pamaldžiai klūpos,
Birs kaip ašaros rasos lašai.
Maldą sukalbės praeivio lūpos,
Niekas nepaklaus, gal ko prašai.
9. Nors atsiskyrimo mes prislėgti,
Tikimės vėl susitikt tenai.
Norim tau dabar malda padėti –
Krepjamės į Viešpatį karštai.
10. Lai tau Kristus savo ranką duoda,
Lai tave į dangų kviečia jis,
Lai suteikia tau dievišką paguodą
Jo švenčiausia mylinti širdis.
11. Mes maldaujame Dievą maloningą,
Kad priglaustų prie širdies tave.
Tavo laimei nieko lai nestinga, –
Amžinai gyvenki danguje. (2×2)
Amžinąjį atilsį duok mirusiai, Viešpatie,
Ir amžinoji šviesa jai tešviečia,
Tegul ilsisi ramybėje,
Amen.

Lenkiškieji variantai tėra pažodiniai, ir netgi ne itin vykę, vertimai iš lietuvių kalbos, juose apstu vietinės šnektos formų. Šiek tiek ką kita kalba šių giesmių melodijos. Antai *Już zakryłeś swoje miłe oczy*, *Užsimerkė mielos tavo akys* melodija tarsi išduoda, jog ji gali būti sukurta ne anksčiau nei XX a. aštuntajame dešimtmetyje, nes jos pradžia labai jau primena Algimanto Raudonikio 1969 metais sukurtos ir nepaprastai išpopuliarėjusios dainos *Tau, mama* pradžią. Tuo tarpu giesmių *Już ostatnia iskra* ir *Štai baigiau kelionę* melodijos, nors ir giedamos vietinėje ir net greičiausiai lietuviškai kalbančioje aplinkoje sukurtais tekstais, palaiko stiprią lenkiškosios melodikos tradiciją, išsigalėjusią dar Lietuvos tautinio atgimimo pradžioje (XIX a. pab.–XX a. pr.). *Już ostatnia iskra* giedama su dainos *Leiskit į tėvynę*³, be abejo, jau seniai gerai žinomos visoje Lietuvoje, melodija. Lietuviškoji šio teksto

3 Tai prieškarui Margalio (Juozo Šnapščio) sukurta lenkiškos populiarios dainos *Dajcież mi Wołynia* parafrazė.

10 pvz. Pagiedojo Sužionių (Vilniaus raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2011 m. Saugoma LTRF cd 608(4)

$\text{♩} = 60$
 Juž os - tat - nia is - kra w mo - im ży - ciu gaś - nie,
 by - ło prze - zna - czo - ne um - rzeć mnie w tym cza - sie.

1. Juž ostatnia iskra W moim życiu gaśnie, Było przeznaczone Umrzeć mnie w tym czasie. (2×2) 2. Skończyłem wędrowkę Szlakiem ziemskiej drogi, Przyjmij, Boże, duszę Na niebieskie progi. (2×2) 3. Boże, czy mnie widzisz, Idę ja do Ciebie, O jakże ja pragnę Zobaczyć Cię w niebie. (2×2)	4. Może Cię za mało W życiu moim czciłem, Może czems niegodnym Ciebie obraziłem? (2×2) 5. Przebacz mnie przy śmierci, Błagam umierając, Dozwól, jak najprędzej Ujrzeć Ciebie w raju. (2×2) 6. Jeśli męka czyścica Mnie i nie ominie, Lecz obcować z Tobą Nadzieja nie ginie. (2×2)

Štai baigiau kelionę versija čia skelbiama su kito, kad ir labai artimo stilistiškai ir intonaciškai, tipo melodija, kurioje greičiausiai „cituojama“ prieškario patriotinės dainos *Oi, ko nusižvengei, bėrasai žirgeli* melodijos pradžia, giesmė grįsta lenkiškoju *mozūro* ritmo modeliu.

Būtų galima pridurti, kad iš panašios tematikos giesmių susidaro ištisa „atsisveikinimo“ giesmių grupė – jos paprastai giedamos prieš baigiant vakarinį giedojimą ar laidotuvių dienos rytą, prieš išnešant karstą. Galbūt iš senų laikų jose užsiliko tam tikrų moralizuojančių, didaktinių nuostatų, nors šiandien labiausiai aimanuojama dėl atsisveikinimo su „šiuo“ pasauliu. Kūrinėlis *Już zakryłeś swoje mile oczy / Użsimerkė mielos tavo akys* laikytinas tipišku tokios giesmės-dejonės pavyzdžiu. Šios grupės giesmės nėra oficialiosios liturgijos dalis, tai išskirtiniai liaudiškojo pamaldumo atributai, apribotuose maldynuose bei giesmynuose jos neskelbiamos. Tiesa, žmonės užsimena, kad kunigai neretai nepalankiai žiūri į tokias naujoves ir ragina laikytis įprasto, maldynuose ir giesmynuose skelbiamo

11 pvz. Pagiedojo Gaurės (Tauragės raj.) laidotuvių giedotojų grupė 2012 m. Įrašyta laidotuvėse, Gaurės bendruomenės laidojimo namuose, pirmąjį šermenų vakarą. Saugoma LTRF cd 813(2)

♩=66

Giedotojai

Elektriniai vargonėliai

Štai bai-giau ke - lio - nę šiuo že - mės ta - ku, bu - vo man pa -

skir - ta mir - ti šiuo me - tu. Vieš - pa - tie, ar lau - ki?

Ei - nu pas Ta - ve, trokš - tu pa - ma - ty - ti Ta - ve dan - gu - je.

Pastaba: vyrai gieda pritarimą, jų balsai skamba oktava žemiau.

1. Štai baigiau kelionę šiuo žemės taku,
Buvo man paskirta mirtis šiuo metu.
Viešpatie, ar lauki? Einu pas Tave,
Trokštu pamatyti Tave danguje. (2×2)
2. Gal mažai mylėjau, Viešpatie, Tave,
Gal kuo nusidėjau žemės kelyje?
Viešpatie, atleisk man, mirdamas prašau,
Leisk Tave regieti greitai ar vėliau. (2×2)

3. Kad ir teks kentieti skaistyklės kančias,
Bet Dievą regieti viltis neužges.
Kad greičiau aš baigčiau mokietė skolas,
Mano artimieji, siųskite maldas. (2×2)
4. Mano mylimieji, labai jūs prašau,
Visi dovanokit, jei prasikaltau.
Jei jūs man atleisit iš visos širdies,
Atleis man ir Dievas, nebeskirs bausmės. (2×2)
5. O kai aš pateksiu Viešpaties dangun,
Džiaugsis mano siela amžinu džiaugsmu.
Viešpaties prašysiu padėkos malda,
Kas už mane melstis, laimint visada. (2×2)
6. Dabar aš palieku, mylimieji, jus,
Mano kūnas guli šaltas, nejautrus.
Jau greitai užpils jį balta smiltele,
Manęs nematysit žemės kelyje. (2×2)
7. Mano siela mato jūs skausmą, gelmes,
Manęs neliūdiekit, tik siųskit maldas.
Jei Dievą myliesit širdimi visa,
Danguj susitiksim, džiaugsimės tada. (2×2)
8. O kad aš galiečiau dabar prakalbiet,
Jūs visus prašyčiau nieko nemylėt,
Išskyrus vien Dievą, kuris amžinai
Bus didžiausia laimė mums visiems tenai. (2×2)
9. Dabar pasakysiu jums sudiev visiems –
Giminėms, kaimynams, visiem artimiems.
„Sudiev, sudiev“ tarsiu lūpomis kitų,
Likit jūs laimingi, o aš išeinu. (2×2)

repertuaro. Tačiau vargiai įmanoma pagraudenimais ar netgi draudimais užgniaužti gaivalingą kūrybiškumą. Naujoji kūryba plinta nepaisydama nei sienų, nei tautybių, nei kalbų, nei kultūrų.

Naujasis folkloras sklandžiai įsilieja į populiariąją ir masinę šiuolaikinės hibridinės kultūros atšakas, darniai atliepia tiek nūdienos katalikiškojo liaudiškojo pamaldumo, tiek modernėjančios liturgijos tendencijas, neatmeta sekuliarizuotos „popsinės“ estetikos. Tokios kūrybos įsitvirtinimas laidotuvių giedojimo tradicijoje, viena vertus, rodo jos kaitą – pokyčius, laipsniškai vykstančius galbūt net senojo repertuaro nykimo sąskaita, o kita vertus, demonstruoja tradicijos gajumą, gebėjimą prisitaikyti, kūrybiškai atsinaujinti ir natūraliai tęstis.

Išvados

Katalikiško giedojimo praktikos, tad ir liaudiškojo pamaldumo laidotuvių giedojimo tradicijos Lietuvoje didžia dalimi plinta iš Lenkijos. Tai nuo seniausių laikų vyksta labai pamažu, ne tik tiesiogiai perimant ir atkartojant Bažnyčios mokymu paremtus veiksmus, rekomenduojamas apeigas, giesmių melodijas, įsisavinant spausdintų giesmynų formuojamą repertūrą, bet ir kūrybingai visa tai prisitaikant vietos sąlygoms. Tikėtina, kad Lietuvoje liaudiškojo pamaldumo laidotuvių apeigos egzistavo ar bent ėmė formuotis jau XVII a., tačiau neturime liudijimų, kad jos būtų vykusios lietuvių kalba.

Laidotuvių giesmių tekstus galima skirti į kelias grupes pagal jų kilmę ir funkciją: vieni yra perimti iš bažnytinės liturgijos ir yra tradiciniai bažnytiniai, o kiti įvairiu laiku sukurti žinomų kūrėjų ir nežinomų vietinių autorių. Vienos giesmės nuo seno funkcionuoja kaip mirties ir laidotuvių liturgijos dalis, jos įsitvirtino ir liaudiškojo pamaldumo praktikose, o kitos laidotuvių repertuaro dalimi tapo patekusios iš įvairių tematiškai pritinkančių bažnytinio kalendoriaus švenčių arba taip pat sukuriamos žinomų ir (dažniausiai) nežinomų kūrėjų ir paplitusios tarp žmonių.

Lietuviško ir lenkiško laidotuvių giesmių repertuaro panašumas pirmiausia sąlygotas artimų kultūrinių sąlygų. Seniausio tikėtino laidotuvių giesmių repertuaro tekstai į lietuvių kalbą daugiausia versti iš lenkiškų, pastarieji liaudiškojo pamaldumo praktikoje turėjo prigyti anksčiau. Giesmių melodijos taip pat daugiausia atkeliavusios iš Lenkijos pusės, nemažai jų yra liturginės kilmės, nors bėgant amžiams jos įaugo į vietinę muzikinę aplinką ir įgavo savitą atspalvį.

Naujųjų giesmių formavimosi tendencijos, viena vertus, tęsia ankstesnes, tačiau, antra vertus, išryškėja vietiniai (Lietuvos), spartesnės ir platesnės informacijos plitimo sąlygoti bruožai, įvairios tarptautinės įtakos. Tam tikra grupė giesmių egzistuoja tik Lietuvoje, galima įvardinti aiškią lietuviškosios aplinkos įtaką lenkakalbei laidotuvių giesmių poezijai ir melodikai. Šis repertuaras plinta tik tekstus perrašant ranka, o melodijas mokantis iš klausos, jis nėra skelbiamas jokiuose Bažnyčios aprobuotuose giesmynuose.

LITERATŪRA

- ALEKSYNAS KOSTAS 2012, „*Tu švieti aukštai...*“: „Marijos giesmės“ giedojimo tradicijos klausimu, *Tautosakos darbai*, t. 44, 235–241.
- BARTKOWSKI BOLESŁAW 1987, *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- GUDELIS REGIMANTAS 2005, J. Naujalis „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ XX a. pradžios religinio ir tautinio paveldo požiūriu, *Soter* 15(43), 277–294.

- KOLBUSZEWSKI JACEK 1986, Polska pieśń pogrzebowa. Prolegomena, *Polska Sztuka Ludowa* 1–2, 49–56.
- KOLBUSZEWSKI JACEK 1996, Z dziejów polskiej pieśni pogrzebowej. Uwagi o pieśniach katolickich, *Literatura i Kultura Popularna* V, 23–39.
- MASOIT IRENA, SYRNICKA KRISTINA, ŽIČKIENĖ AUŠRA (sud.) 2013, *Vilniaus krašto lenkų laidotuvių giesmės: antologija / Polskie pieśni pogrzebowe na Wileńszczyźnie: antologia*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
- NIAKRASAVA ANASTASIYA 2014, *Polska kultura ludowa w świadomości społeczności polskiej na Grodzieńszczyźnie*, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca, <http://imit.org.pl/uploads/materials/files/Niakrasava%20Anastasiya%20-%20Praca%20badawcza%20III%20edycja.pdf>.
- NOWICKA-JEŻOWA ALINA 1992, *Pieśni czasu śmierci. Studium z historii duchowości XVI–XVIII wieku*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- MOTUZAS ALFONSAS 2018, Liaudies pamaldumo Švenčiausiajai Marijai praktikos: giesmės Marijai ir malda „Viešpaties angelas“, *bernardinai.lt*, 2018 m. gegužės 31 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-05-31-liaudies-pamaldumo-svenciausiajai-marijai-praktikos-giesmes-marijai-ir-malda-viespaties-angelas/170145>.
- SYRNICKA KRYSZYNA 2007, „Cokolwiek w świecie jest, wszystko marność...” Idee vanitas i memento mori we współczesnym repertuarze pieśni pogrzebowych na Wileńszczyźnie, *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna - antropologia kultury - humanistyka*, t. XI, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 237–246.
- SZWAGRZYK TADEUSZ 1956, Anioł Pański, *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, t. 9, Nr. 4–6, <https://rbl.ptt.net.pl/index.php/RBL/article/view/2592>.
- TRILUPAITIENĖ JURATĖ 1999, *XVI–XVII a. Lietuvos bažnytinė muzika: konfesinių sąjūdžių poveikis jos raidai*, habilitacinis darbas, Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
- VAIŠNORA JUOZAS 1958, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- ZOŁA ANTONI 2009, *Melodyka ludowych śpiewów religijnych w Polsce*, Lublin: Polihymnia.
- ŽIČKIENĖ AUŠRA 2014, O pieśniach pogrzebowych na Wileńszczyźnie w kontekście dokumentacji Oskara Kolberga, *Polski Rocznik Muzykologiczny*, t. XII, 23–38.
- ŽILEVIČIUS JUOZAS 1962, Maironis muzikos garsuose, *Aidai*, rugsėjis 7, 305–311, http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=232%3A196207&id=3376%3Ali&option=com_content&Itemid=267.

ŠALTINIAI

- BAGDONAVIČIUS PETRAS 1993, *Giedokime visi: Liturginis katalikų giesmynas*, Vilnius: Katalikų pasaulis.
- GÓRLICKI WOJCIECH, STAŃCZYK DARIUSZ (sud.) 1992, *Śpiewnik pielgrzymki miłosierdzia*, Wilno: Magazyn Wileński.
- Pieśni nabożne 1745. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła świętego katolickiego na cały rok zebrane*, Wilno: Druk. Akad. S.I.

- SENKUS KAZIMIERAS (sud.) 1993, *Liturginis giesmynas*, parengė Kazimieras Senkus, [Vil-kaviškis].
- STAŃCZYK DARIUSZ, GÓRLICKI WOJCIECH (sud.) 1992, *Śpiewnik pielgrzymki miłosierdzia*, opr. Ks. W. Górlicki, Ks. D. Stańczyk, Wilno: Magazyn Wileński.
- VALANČIUS MOTIEJUS (sud.) 1906, *Giesmių knyga, arba Kantičkos*, Motiejaus Valančiausio žemaičių vyskupo parvežėta ir iš naujo atspausta, Tilžė: Otto v. Mauderodės sp.
- VALMIKAS JUOZAS (sud.) 1820, *Kantyczkas zemaytyszkas, arba Giesmes nobažnas, surinktas izz rožniu knigielu, yr iszraszu par storone kuniga Wincenta izz Walmusu Wilmika wikaryusza kathedras Wilniaus, yr i druka paduotas*. O kasztu kunigu missionoriu naujey iszdrukawotas Wilniuy.

SANTRUMPOS

- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
LTRV – Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka

Funeral Hymns of Lithuanians and Vilnius Region Poles': General Features and Trends of the Repertoire

Summary

The article discusses the key features and trends of the repertoire of Catholic funeral hymns, functioning in Lithuania in both Polish and Lithuanian; at the same time attempts are made to grasp the possible causes of mutual interactions and influences. In combining literary and ethnological approaches, field research data, historical sources, printed and manuscript hymns are analysed and interpreted, related scientific literature is examined. The conclusion is reached that the similarity and commonalities of the Lithuanian and Vilnius Region Poles' folk piety funeral repertoire were, and still are, a result of similar cultural conditions. The basis of the old repertoire is primarily determined by trends, influences, and themes coming from Poland, while the areas of the modern repertoire's influence are much broader: both general international trends and a broad mutual influence can be noted.

In Lithuania's villages and cities it is still common practice to invite a group of hymn-singers to a funeral wake and burial ceremony. Singing of funeral hymns is an old tradition, likely coming from the 17th c., from Poland, slowly covering also the territory of modern-day Lithuania and gradually settling down, gaining distinct regional features. However, we do not have any accounts as to whether a folk piety funeral repertoire existed in Lithuanian – it likely formed later.

The texts of funeral songs can be divided into several groups according to their origin and function: some are adapted from church liturgies and are traditional church hymns, while others were created at different times by either anonymous local authors or well-known songwriters. Some hymns, for a long time, functioned as part of the liturgy of death and funerals, they established themselves in the practice of folk piety, while others became part of the funeral repertoire when they came into it from various thematically-fitting church calendar holidays or they were created by known or (more often) anonymous songwriters, then spreading among the people.

The similarities of the repertoire of Lithuanian and Polish funeral songs are first of all a result of close cultural conditions. The texts of the oldest repertoire of funeral hymns were usually translated from Polish to Lithuanian, with the former taking root in the practices of folk piety much earlier. The melodies of hymns also mostly came from Poland; many are of liturgical origin, although over the centuries they grew into the local musical environment and gained a distinctive tone.

The trends of the formation of the new hymns (from the beginning of 20th c. until now), on the one hand, are a continuation of the previous ones; however, on the other hand, local (Lithuanian) features, resulting from the faster and wider spread of information, become clearer, as well as various international influences. A certain group of hymns exists only in Lithuania, we can clearly see the influence of the Lithuanian environment on the poetry and melodic of Polish-language funeral hymns. This repertoire spreads only through writing down by hand the texts, while melodies are learned by ear; they are not published in any hymnals approved by the Church.

KEYWORDS: funeral songs, folk piety, Lithuanians, Poles, Vilnius region, song book
